

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

GENERAL CHARACTERISTICS OF THE INSURANCE CONTRACT UNDER CIVIL LEGISLATION OF UKRAINE

Максимов О.М., студент III курсу

*Навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Бондар О.С., к.ю.н.,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

В основу статті було покладено аналіз актуального у наш час питання, яке з кожним днем набуває все більшої популярності та популярності в Україні, оскільки перехід України до ринкової моделі економіки та формування приватного підприємства обумовили ріст уваги до інституту страхування та його нормативно-правового регулювання в Україні, тож постає питання аналізу актуальних складових договору страхування за цивільним законодавством України. Важливим є те, що при поглибленому вивченні питання, та подальшому складанні характеристики договору страхування автором було використано переважно законодавчі джерела та думки науковців, а саме було застосовано різні нормативно-правові акти, такі як: Цивільний кодекс України, Закон України «Про страхування», та інші. Також до уваги було взято позиції Верховного Суду України, завдяки яким є практичні наслідки використання, та чи невикористання певних цивільних норм, та зазначено, які наслідки це може принести зацікавленим особам, та тим що можуть понести великі збитки. Досить важливо для даної статті, що було проаналізовано та зазначено думки науковців, які займалися питанням визначення характеристики договору страхування. Таким чином, у статті було визначено повну характеристику договору страхування, та зазначено найпоширенішу проблему при укладанні договору страхування, та її наслідки для сторін. Інакше кажучи, ця стаття аналізує та надає характеристику статті 16 ЗУ «Про страхування, та положенням визначеним у Цивільному кодексі України.

Автором було сформовано основні складові договору страхування згідно цивільного законодавства України. Проаналізовано основні складові, неврахування котрих можуть поставити страхувальника в скрутне становище, з наведеними прикладами з практики Верховного Суду України. Після проведеного аналізу, автором було визначено загальну характеристику договору страхування, про що викладено у висновках до цієї статті.

Ключові слова: договір страхування, цивільне законодавство, закон, страхувальник, страховик, положення чинного законодавства.

The article was based on an analysis of the current issue, which becomes more popular and popular every day in Ukraine, since the transition of Ukraine to a market model of economy and formation of a private enterprise led to the growing attention to the Institute of Insurance and its normative-legal regulation in Ukraine. Therefore, there is a question of analysis of the actual components of the insurance contract under the civil legislation of Ukraine. It is important that in the course of the profound study of the issues and further development of the characteristics of the insurance contract the author used mainly legislative sources and opinions of scientists, namely different normative and legal acts, such as: Civil Code of Ukraine, Law of Ukraine "on insurance", and others. They were engaged in the determination of the characteristics of the insurance contract. Thus, the article defined the full characteristic of the insurance contract, and specified the most common problem in the conclusion of the insurance contract, and its consequences for the parties. In other words, this article analyzes and provides a description of Article 16 of the Law on Insurance and the provisions defined in the Civil Code of Ukraine.

The author has formed the main components of the insurance contract in accordance with the civil legislation of Ukraine. The main components of misconsideration may put the insured in a difficult situation, with the following examples from the practice of the Supreme Court of Ukraine. Due to the topic received during the research, after analysis the author defined the general characteristic of the insurance contract as defined in the conclusions to this article.

Key words: Insurance contract, civil law, law, insurer, insurer, provisions of the current legislation.

Актуальність теми. Актуальність цієї статті впливає із актуальних питань яких потребують дослідження в цивільному законодавстві України, а саме з питань правового регулювання договору страхування за законодавством України. Перехід України до ринкової моделі економіки та формування приватного підприємництва обумовили ріст уваги до інституту страхування та його нормативно-правового регулювання в Україні. В наш час майже кожен прагне захистити себе, своїх рідних, чи свою справу від можливих ризиків та небезпек і саме страхових захист, що пропонують страхові компанії, є одним з засобів такого захисту. Саме зазначене обумовлює інтерес до обраної теми та виводить її у центр наукового дискурсу.

Окремі аспекти нормативно-правового регулювання договору страхування у своїх працях розглядали такі вітчизняні правники як А.С. Амеліна, Н.В. Безсмертна, Д.А. Петров, Є.О. Суханов, О.С. Красільнікова, В.В. Луць, В.М. Никифорак тощо. Досить багато наукових праць присвячено аналізу особливостей окремих видів договорів страхування. Проте, враховуючи, що українське законодавство перебуває на стадії розвитку та вдосконалення, дане питання потребує подальшої наукової розробки.

Об'єктом дослідження суспільні відносини, що виникають у процесі укладення договору страхування та особливості їх нормативно-правового регулювання в українському законодавстві.

Метою даної статті є аналіз поняття, ознак та особливостей договору страхування за цивільним законодавством України.

Виклад основного матеріалу. Загальній характеристиці договору страхування присвячено главу 67 чинного Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Окрім того інституту страхуванню законодавцем присвячено спеціальний Закон "Про страхування" (далі – Закон), який регулює відносини у сфері страхування і спрямований на створення ринку страхових послуг, посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій та фізичних осіб [1].

Легальне визначення договору страхування закріплено статтею 16 вищезгаданого Закону, відповідно до якої договір страхування – це письмова угода між страхувальником і страховиком, згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визна-

чений у договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено договір страхування (подати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору [1]. Подібне визначення за аналогією міститься також у статті 979 ЦК України [2].

Очевидно, що формулюючи визначення страхового договору законодавець переслідував амбітну мету – зробити його універсальним та таким, що охоплює суттєві ознаки всіх трьох існуючих в Україні видів страхування: особистого, майнового та страхування відповідальності. Вказане завдання є вкрай складним, оскільки кожен з вказаних видів страхування має свої специфіку та власні характерні ознаки, що в свої чергу зумовлює подальші наукові дискусії стосовно подальшого вдосконалення визначення поняття "страховий договір".

Як відзначає А.С. Амеліна, з теоретичної точки зору на початку статей нормативного акта, в яких йдеться про договір страхування, дати загальне визначення договору страхування [3]. Проте подібне визначення має значення лише за наявності двох умов:

- воно охоплює всі різновиди вказаного договору;
- воно дозволяє виокремити договір серед інших договорів, тобто не є надто абстрактним.

Узагальнюючи наукові підходи, науковиця вказує, що у правовій доктрині склалося два основні підходи до даної проблеми. Прихильники першого вказують на неможливість формулювання загального визначення договору страхування та вважають за необхідне давати окремі визначення договорів особистого страхування, страхування майна та відповідальності [3]. Інші дослідники дотримуються позиції, відповідно до якої загальне визначення договору страхування можливо сформулювати шляхом використання узагальнюючих категорій, які є єдиними для всіх видів договорів страхування [3]. Саме останній підхід було використано у Законі та ЦК України, внаслідок чого легальне визначення договору страхування має окремі недоліки, а саме:

- нівельюється різниця між майновим та особистим страхуванням;
- враження, що предметом договору страхування є тільки страховий випадок і страхова виплата – страховик зобов'язується у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальникові;

Разом з тим, статтею 9 Закону передбачено, що страхова виплата є грошовою сумою, яка виплачується страховиком згідно умов договору страхування при настанні страхового випадку [1]. Таким чином, із визначення договору, що розглядається, зникає предмет – майнові інтереси страхувальника, оскільки страхова виплата являється наслідком, а причиною її виплати за майнового страхування буде понесення страхувальником шкоди в результаті страхового випадку (певної обумовленої події або дії).

Як вже зазначалося вище, виокремлюють три основні види договору страхування:

- договір страхування майна;
- договір особистого страхування;
- договір страхування відповідальності.

На основі викладеного, притримуємося думки, що формулювання простого та ясного універсального визначення договору страхування, яке б враховувало специфіку всіх вищезазначених видів договору, є об'єктивно складним завданням.

Предмет договору страхування законодавець закріпив у статті 980 ЦК України та за аналогією у статті 4 Закону, відповідно до якої ним можуть бути майнові інтереси, що не суперечать закону та пов'язані з:

- життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням (особисте страхування);
- володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування);

– відшкодуванням шкоди, завданої страхувальником (страхування відповідальності) [2].

Слід зазначити, що у страховому законодавстві також передбачено, що існують випадки, коли страхування може бути добровільним або обов'язковим – подібне визначено у статтях 5, 6, 7 Закону, що врегульовує правові моменти в страховому законодавстві України. А саме найцікавіше, та те на що потрібно звернути увагу – види обов'язкового страхування (Стаття 7 Закону).

Згідно з законодавства України, є такі види обов'язкового страхування: медичне страхування; особисте страхування медичних і фармацевтичних працівників на випадок інфікування вірусом імунодефіциту людини при виконанні ними службових обов'язків; особисте страхування працівників відомчої та сільської пожежної охорони і членів добровільних пожежних дружин; страхування спортсменів вищих категорій; особисте страхування від нещасних випадків на транспорті; авіаційне страхування цивільної авіації; страхування засобів морського і внутрішнього водного транспорту; страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту; страхування майнових ризиків за угодою про розподіл продукції у випадках, передбачених ЗУ «Про угоди про розподіл продукції»; страхування цивільної відповідальності суб'єктів космічної діяльності; та інші випадки визначені у статті 7 Закону.

Договір страхування є алеаторним (ризиковим), тобто таким, де залежно від настання або ненастання певної встановленої обставини одна сторона виграє, а інша програє [3]. Страховик не може наперед знати, чи буде він в майбутньому платити за договором чи ні, не може знати він також ні часу, ні суми платежу. Страхувальник, у свою чергу, сплачуючи страховий платіж, не може бути певен чи отримає він або вигодонабувач страхову виплату в майбутньому.

Статтею 981 ЦК України та за аналогією статті 16 Закону закріплено письмову форму договору страхування, при цьому законодавець уточнює, що даний договір може укладатися шляхом видачі страхувальникові страховиком страхового свідоцтва (сертифіката, поліса) [2]. Однак в наш час, треба також дослідити питання укладення договору страхування використовуючи електронні пристрої через мережу інтернет. Першим законодавством, що передбачало правове положення правового підпису не дозволяло, його використовувати у випадках положення про обов'язковість деяких правочинів, що мають вчинятися у письмовій формі це було зазначено у Законі України «Про електронний цифровий підпис» від 2003 року. Наразі, законодавство з цього питання було оновлене та у частині 6 статті 17 Закону України «Про електронні довірчі послуги» визначено таке: «використання електронних довірчих послуг не змінює порядку вчинення правочинів, встановленого законом». Щодо вимог до письмової форми правочину, то в цивільному законодавстві зазначено, що правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку. Та він (правочин) вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо він підписаний його сторонами. Таким чином, можна дійти висновку, що наразі законодавством врегульовано питання укладення договору страхування через мережу інтернет, оскільки наразі це найпоширеніший простір укладання таких договорів.

Узагальнюючи положення чинного законодавства, використовуючи роботи Я. Яворського [4] можна виокремити наступні основні ознаки договору страхування:

- обов'язкова письмова форма договору, недотримання якої призводить до нікчемності договору;
- істотними умовами договору страхування є предмет договору, страховий випадок, розмір страхової суми, розмір страхового платежу і строки його сплати, строк дого-

вору; разом з тим законодавцем істотним умовам даного договору достатньої уваги не приділено;

– страховий договір може бути укладено на користь третьої особи.

– Разом з тим, законодавцем у статті 3 Закону передбачено, що укладання договору страхування на користь третьої особи можливе лише за її згодою, за виключеннями встановленими Законом [1]. Договір страхування на користь третьої особи є особливою правовою конструкцією, відмінною від решти договорів страхування;

– договір страхування є реальним, адже статтею 18 Закону передбачено набрання ним чинності з моменту внесення першого страхового платежу, якщо інше не передбачено самим договором [1];

– страховий договір є оплатним, адже струхувальник має сплатити страховику страхову премію, а при настанні страхового випадку страховик виплачує страхове відшкодування;

– оскільки у обох сторін договору страхування (страховика та страхувальника) виникають взаємні права та обов'язки, даний договір є двостороннім;

– договір страхування є алеаторним (ризиковим);

– даний договір належить до договорів про надання послуг: надання страхової послуги невіддільно пов'язане із діяльністю страхової компанії.

Дуже важливо ще раз зазначити, про набрання чинності договору страхування. Оскільки згідно судової практики, є чимало справ, в яких позивач(страховик) залишився без виплати від відповідача(страхувальника), оскільки скоріш за все компанії, що надають послуги страхування активно використовують не знання страховиків певних норм цивільного законодавства. А саме це норм, яка закріплена у частині 4 статті 18 Закону, де вказано що договір страхування набирає чинності з моменту внесення першого страхового платежу, якщо інше не передбачено договором страхування.

Слід одразу навести приклад з судової практики: 14.04.2017 року страховик та страхувальник уклали договір про страхування майна на випадок самозапалювання в період з 18.04.2017 до 17.04.2018, однак у договорі не було визначено дату набуття чинності договору. Згодом автоцистерна, яка входила до додатку договору про страхування загорілась, та отримала певні пошкодження – 19.04.2017. Однак, перший страховий платіж страхувальник отримав 27.04.2017. В такому випадку Верховний Суд України використовував норми цивільного законодавства, і визнав, що на момент пожежі, та пошкодження

майна, договір страхування був таким, що не набрав чинності [6, с. 7-9].

Вітчизняне законодавство, у тому числі і цивільне, формувалося на протязі десятиліть у різних економічних та політичних мовах і, як наслідок, має досить велику кількість недоліків та не повною мірою відповідає вимогам сьогодення. Дослідники відмічають, що економічні, політичні та соціальні реформи, які активно впроваджувалися і далі впроваджуються в Україні потребують інтенсивного законотворення та його ефективного і всебічного впливу на процеси перетворення в країні. Йдеться не тільки про поліпшення законодавства або його реконструкцію, а й про формування багатьох принципово нових правових інститутів, що відповідають реальним умовам ринкової економіки, критеріям правової держави, міжнародним стандартам захисту прав і свобод людини [5, с. 69].

Реформування в Україні відбувається в умовах політичної нестабільності та значного соціального напруження. Курс на прискорення реформ підштовхує законодавця до здійснення більш оперативного регламентування суспільних відносин, внаслідок чого, природно, зменшується якість прийнятого посліхом законодавства та його ефективність. Зі збільшенням кількості нормативно-правових актів зростає і кількість наявних у них неузгодженостей, новоприйняті часто суперечать вже існуючим або ж здійснюють повторне регулювання одних і тих же суспільних відносин. Вищенаведене є справедливим і для цивільно-правового регулювання договору страхування.

Висновки. Таким чином договір страхування є самостійним цивільно-правовим договором, який, володіючи загальними ознаками договору, вирізняється серед інших договорів власними специфічними рисами. Серед важливих ознак слід виділити: обов'язковість письмової форми; істотні умови: предмет договору, страховий випадок, розмір страхової суми, розмір страхового платежу та строки сплати. Важливо зазначити, що згідно статті 18 при складанні договору страхування дуже важливо приділити увагу саме моменту набрання чинності договору страхування.

Основою нормативно-правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних з укладанням договору страхування є Цивільний кодекс України та Закон України «Про страхування», однак, не зважаючи на наявність спеціального Закону, нормативно-правова база з даного питання має окремі недоліки, що обумовлює потребу у його подальшому вдосконаленні і, як наслідок, актуалізує наукове дослідження даного питання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 06.10.2022).
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 425-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n4600> (дата звернення 06.10.2022).
3. Амеліна А.С. Поняття та ознаки страхового договору. *Електронне наукове фахове видання з юридичних наук «Правова освіта»*. 2017. № 12. URL: http://www.pravo.nauka.com.ua/pdf/12_2017/24.pdf (дата звернення 06.10.2022).
4. Яворський Я. Ознаки договору страхування: українська практика та зарубіжний досвід. *Право України*. 2007. № 9. С. 94-95
5. Вергелес Д.Є. Актуальні проблеми кодифікації законодавства. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. Ст. 68-72.
6. Огляд практики щодо розгляду Верховним Судом справ у сфері страхування, якщо такі рішення ухвалені у спорах, віднесених до юрисдикції господарських судів. Січень 2020 – квітень 2021. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_strahuvannya_2020_2021.pdf.